

projevují věřící své smýšlení a citění na velikých poutích, jako byla na Velehradě, v Levoči, Šaštině aj. Tam se ukázalo, na čí straně stojí lid i v postoji k biskupům.

4. Takovým posledním „plebiscitem“ a svobodným vyjádřením „vůle lidu“ byly projevy tisíců věřících a stovek kněží při pohřbu arcibiskupa J. Gábríše 19. listopadu tr. v Trnavě. Ukázaly se tyto závažné skutečnosti, na které pokládám za svou povinnost upozornit:

- a) Jako přímý účastník jsem na vlastní oči viděl, jaký hold vzdaly přítomné zástupy věrnosti, víře a poslušnosti zemřelého arcibiskupa hlavě církve.
- b) Ovace a spontánní potlesk kardinálu Tomáškovi neplatily ani tak jeho osobě jako jeho postoji skutečného mluvčího katolické církve u nás. Se stejným nadšením a souhlasem byly přijaty jeho výroky o biskupském profilu arcibiskupa Gábríše.
- c) Přítomná delegace Svatého Stolce, kardinál König a arcibiskup Groer z Vidně byli korunními svědky toho, na čí straně stojí náš lid, komu věří a koho cti.

5. Tyto projevy a nezmanipulovaná vyjádření věřících, lidu i kněží musí být zváženy, má-li dojít k uspokojivému jmenování biskupů v ČSSR a k čestnému ukončení čtyřicetileté hanby našeho státu.

6. Stát má zajisté právo žádat na katolickém biskupovi občanskou bezúhonnost jako na každém jiném obyvatele této země. Další podmínky, které klade stát, jsou již nepřipustným zasahováním do vnitřních záležitostí církve.

- a) Je proto absurdní, když stát, jehož oficiální ideologií je ateismus, má své kandidáty a navrhuje biskupy.
- b) Kritériem vhodnosti nemůže být členství nebo kladný postoj kandidáta k státnímu Sdružení kněží Pacem in terris. Tento spolek je kněžím a tím spíše biskupům výslovně zakázán. Postava neposlušného biskupa je, jak bylo dokázáno, rozporná a věřícím odporná.
- c) „Nekonfliktnost“, kterou žádá ing. Janků, vedoucí úřadu pro věci církevní v ČSSR, nesmí být nárokem, aby biskup mlčel ke všemu, co se děje proti jeho věřícím, kněžím i laikům.
- d) Osoba, „která sa neprotiví našim cieľom“, jak požadoval dr. Máčovský, předseda úřadu pro věci církevní na Slovensku, je nepřijatelná nejen církvi, ale každému rozumnému a čestnému člověku, když oním státním cílem je postupná likvidace všech církví a náboženské víry.

Na těchto požadavcích státu fakticky ztroskotala všechna dosavadní jednání. Je předem jasné, že jsou pro církev (nejen Vatikán) nepřijatelné.

Nemá-li tedy náš stát a jeho představitelé ztratit vážnost a důvěru nejen našich věřících, kteří představují nezanedbatelný počet, ale celého katolického světa, který představuje snad 700 miliónů věřících, bude zcela nutně myslit nově, reálně, ne stále v deformacích z období kultu osobnosti, jak toto pro církev kruté období bývá jemně nazýváno. Ovšem jmenování biskupů tvoří jen část problematiky, která volá po řešení, nemá-li zůstat náš stát trčet v poměrech nedůstojných civilizovaného státu.

JOSEF ZVĚŘINA

MILOŠ REJCHRT

Rok 1968 a dnešek

Než se pokusím vyložit, proč rok 1968 pro mne zůstává světlým datem, třeba předeslat, že můj pohled asi není většinový. Průzkum veřejného mínění (kdyby existoval) by zřejmě odkryl, že pestré dění roku 1968 se ve vrstvách obecného společenského podvědomí usazuje ve zkušenost negativní, nereflektovaně, ale o to hlouběji ovlivňující vztah k tomu, co je i bude.

Je to snad dva roky, co kolega z kotelny, vydělávající na živobytí topičskou manuální prací, chtěl změnit působiště. Neměl vysoké ambice: chtěl jít opět dělat topiče, ale tentokrát do Národního divadla, kam ho zval jakýsi přítel ze studií, dnes jeden z technických šéfů této instituce. Zaměstnání topiče, byť v Národním divadle, by pan kolega rozhodně byl schopen zastat kvalifikovaně, neboť je nejen strojní inženýr, ale zlepšovatel a vynálezce, který vlastní několik patentů v oboru motorů. Na osobním oddělení mu však dali dotazník, který mi přinesl ukázat a který musí vyplnit každý uchazeč o zaměstnání v Národním divadle. Krom jiného obsahoval formuli: „Prohlašuji, že ani já ani nikdo z mých příbuzných nebyl vyloučen či vyškrtnut z KSČ.“ V dotazníku byla též kolonka „rozveďte podrobně vaše postoje v r. 1968-9“. Jelikož by p. inženýr-topič musel rozvést, že ho při prověrkách vyhodili jako učitele

z odborné školy, protože se podílel na organizaci průvodu při pohřbu Jana Palacha, do Národního divadla se nedostal a šel topit kamsi do hotelu.

Dosah událostí roku 1968 do přítomnosti je pocítován stále; vždyť ani v době „glasnosti“ nezmizela z inzerátů v tisku, nabízejících zaměstnání, šifra „kádrové předpoklady nutné“, čímž se signalizuje uchazečům, že na vedoucí a odpovědné funkce v jakémkoli oboru mají jen malou šanci nestraníci a vůbec žádnou ti, kdo byli z KSČ vyloučeni.

Případ mého kolegy topiče-vynálezce je pars pro toto. Rada odborníků musela odejít z funkcí. Zaostávání země v narůstající řadě oborů proto zřejmě není bez víceméně přímé souvislosti s rokem 1968. Jeden motoristický časopis nedávno otestoval osobní automobil „Tatra“ z roku 1936. Svými jízdními vlastnostmi a dalšími parametry překonával tehdy vyráběné automobily „Mercedes“ a velmi se blížil vozům dnes v Československu vyráběným. Spolehlivostí je jistě předčil. Dle odhadu slavného cestovatele a propagátora vozů „Tatra“ ing. J. Hanzelky, kdysi člena ÚV KSČ, po vyloučení ze strany zahradního dělníka, mělo Československo svého času v automobilovém průmyslu náskok před světem 10-15 let. Jak je tomu dnes, o tom vypovídá nedávná příhoda z černé

kroniky *Večerní Praha*: Večer před tím, než v prodejně automobilů začali zapisovat zájemce o vozy „Lada“ do pořadníku čekatelů, vytvořily se před prodejnou dvě fronty po sto lidech, kteří přenocováním přímo na chodníku u dveří si chtěli vytvořit dobrou výchozí pozici. Spor o to, která fronta je ta pravá, vyústil ve rvačku, kterou zpacifikovala až policie.

Následky roku 1968 nejsou však patrné pouze v celkové pokleslosti technické a vzdělanostní úrovni. Události roku 1968 měly hluboký psychologický dopad na společnost jako takovou. Jestliže se dnes v čs. veřejnosti pokusy o přestavbu gorbačovského stylu setkávají se zarputilou skepsí, třeba kořeny této skepse hledat právě v událostech roku 1968.

První polovina roku 1968 znamenala narůstající vlnu nadšení. Proces obrody společnosti nebyl jen záležitostí reformní vládnoucí garnitury, nýbrž věcí všech. Zájem o veřejné dění pronikl do všech vrstev národa. Vzpomínám na schůze studentů pražských fakult, na jiskřivé diskuse, které nebraly konce, na spontánní vznik nových sdružení a spolků. Začal se rodit a překvapivě rychle fungovat horizontální informační systém. Na bohoslovecké fakultě jsme v lednu uspořádali přednášku o T. G. Masarykovi. Stačily dva ručně psané plakáty, a velký přednáškový sál nestačil pojmut posluchače. Probuzený zájem o obecné věci však nebyl patrný jen v touze diskutovat o tématech, která donedávna byla tabu, nýbrž i v ochotě osobně se angažovat a přinést oběť. Když byla vyhlášena dobrovolná sbírka na zlatý poklad republiky, moje matka, učitelka na základní škole, starající se o blaho rodiny a o to, aby jako věřící žena nějak proplula úskalími nekonečných školení a zkoušek vědeckého světového názoru, mne poslala se svým jediným zlatým šperkem, abych jej odevzdal na konto státu, který najednou lidé začali pociťovat jako svůj. O pracovním nadšení dobrovolníků (zažil jsem to), kteří o svých dovolených a prázdninách zadarmo budovali SOS vesničku, kolonii rodinných domů pro opuštěné děti, si dnes ti, kdo volají po větší pracovní aktivitě, mohou jenom nechat zdát.

Srpnová invaze byla šokem, ale spíše mobilizujícím než ochromujícím. Vzrušující týden po 21. srpnu jsem prožil u rodičů v malém městě ve východních Čechách. Na výzvu rozhlasu, že krajská nemocnice nutně potřebuje krev pro raněné, vydal jsem se na kole do krajského města, proplétaje se mezi polskými tanky (nijak se nelišily od sovětských a nebýt toho, že kus cesty jsem jel společně s českým cykloturistou, jenž se vracel z Polska, totálně zmožen vodkou, kterou ho před hranicí Poláci nalávali, skrápějící akt bratrské pohostinnosti slzami, sotva by mě bylo napadlo si všimnout přece jen menší služební horlivosti příslušníků armády ze severu).

Nehodlám opakovat věci známé a zdokumentované jinde, jen chci ještě uvést několik vzpomínek na onen výjimečný týden.

Zazvonili u nás tři mladíci — zaměstnanci železnice z místního nádraží. Věděli, že studuji v Praze, a tak si přišli zkonzultovat obsah plakátů, které potom na nádraží vyvěsili. Neměl jsem co dodat, zvláště plakát s plačícím Leninem byl nápaditý.

Měl jsem od září studovat ve Švýcarsku a pro pas jsem si na pasové oddělení do okresního města zajel právě v onom horkém týdnu. Přijetí na SNB bylo vřelé, formality vyřízeny okamžitě s prosbou „všechno

jím povězte, jak to tu vypadá, a nám pošlete alespoň pohled“. Prosbě jsem vyhověl. Na náměstí vyzdobeném protiokupačními hesly, transparenty, plakáty, se objevilo auto s francouzskou značkou a zhroucenou rodinkou, která bloudila po silnicích, kde jedinými orientačními body byly nápisy Moskva 2000 km a Warszawa 600 km. Za chvíli se kolem auta vytvořil hrozen lidí, kteří nešťastné francouzské trosečníky utěšovali alespoň stisky ruku. Prodávači z obchodu věnovali osádce úzkoprofilový bochník chleba a když se dostavil tlumočnick, spolu s prozrazením cesty směr západní hranice musel přetlumočit vzkaz lidu: „Řekněte doma, co jste viděli, a nezapomeňte!“ Snad proto, že v mládí vnímá člověk intenzivněji, zůstává pro mne srpen 1968 prožitkem národní jednoty i onoho znovuobjevení příslušnosti k určité kulturní a duchovní tradici, jak ji na jaře roku 1968 vystihl spisovatel J. Procházka heslem „Zpět do Evropy“. Převaha hrubé síly se nejevila jako jednoznačné vítězství. Důležitější bylo, že jsme dokázali vzdorovat, vynalézavě a účinně, byť nenásilně, projevit odpor. „Jsme svobodný národ“, stálo vápnem napsáno na pomníku sv. Václava v Praze a hrdost nad tímto zjištěním doprovázela jistota, že ať je budoucnost jakákoli, zjevilo se cosi nevývratného: lež ve spojení s brutalitou se navždy demaskovala jako lež a my nikdy nezapomeneme. Masové pokojné demonstrace spojené s obětí Jana Palacha ještě půl roku po srpnu výmluvně potvrdily odhodlání národa nežít ve lži. „To ticho spěchá, spěchá dál,“ tak vystihl atmosféru pohřbu Jana Palacha jeden krásný dobový šansón.

Ticho však daleko nedospěchalo. Dubčekovo vedení, krůček po krůčku ustupující nátlaku brežněvovců, bylo vystřídáno novou garniturou (zpočátku se v osobě dr. Husáka zapřísahající věrností ideálním obrody a slibující účinnější realizaci reformního programu za cenu nutných drobných a dočasných kompromisů) a předtím málo užívané slovo „konsolidace“ se stalo programovým heslem, nabývající stále zřetelnějšího významu. Tři roky po invazi už byly v plném proudu obávané „prověrky“ a z toho, co bylo obecně a intenzivně prožíváno jako podlá, surová vojenská okupace svobodné země, se oficiálně stala bratrská pomoc. Kdo odmítl nechat si vymýt mozek, šel nejen z KSČ, pakliže byl členem, nýbrž i z funkce. Postižení byli i mistři v dílnách, nejen vedoucí pracovníci a funkcionáři. Ti, na které se prozradilo, že spolupracovali s interventy a byli proto v roce 1968 dokonce vyobcováni ze svých rodných obcí jako zrádci národa, stali se reprezentanty národa, na svých místech jsou dodnes, jsou přijímáni se všemi poctami v cizině a svět si na ně zvykl. Hluboká deprese vyvolaná přehodnocením hodnot, byla úměrná výšinám předchozích nadějí. A tak jedinou možností, jak se realizovat ve světě, který vyžaduje zřící se paměti, svědomí a osobního postoje ke skutečnosti, je stáhnout se do soukromí, do chvatu všedních obstarávek a zvelebování vlastního mikrosvěta. „Kdo neokrádá stát, okrádá rodinu,“ je heslo občana mezi lidmi citované, ještě častěji potichu uskutečňované. Oběť Jana Palacha, ochota dát zlato na fond republiky, se staly něčím nesrozumitelným. Kdo se přece jen pokouší vzdorovat, je romantik a snílek. Padnou-li na hubu, patří jim to. Nic se nemůže zlepšit, nic změnit a tak leckdy i verbálně odvážné hospodářské nadávání na poměry ústí v moudrost, že nejlepší je na

všechno se vykašlat a hledět nějak slušně přežít. Nikomu neškodit, ale ani neprospěť.

Na nedávném sjezdu odborů dr. Husák sympaticky připomněl, že volby v odborech jako v jediné instituci zůstaly při tajném hlasování a promluvil do svědomí delegátů i národa řečnickou otázkou, kdo že ale najde odvahu tajného hlasování využít. Vskutku málokdo (a málokdo si vůbec tohoto projevu povšiml), vždyť je v paměti uloženo, že na počátku epochy konsolidace byli odsouzeni do vězení ti opovážlivci, kteří distribuovali letáky s citací platného volebního zákona, kde se píše, že volit je právem (tedy nikoli povinností) občana a že občan navržené kandidáty volit nemusí. I osudy signatářů Charty 77 jsou pro obecnou mentalitu potvrzením toho, že občanská angažovanost se nevyplácí. Ví se, jak chartisté dopadli. Např. špičkový chirurg prof. Placák, kdysi jako operátor vyhledávaný právě příslušníky nomenklatury, byl po podpisu Charty 77 vyhozen z nemocnice na hodinu, živil se pak jako lesní dělník. Tento za Slovenského národního povstání partyzánský velitel, nositel desítek vyznamenání, byl svých poct zbaven. Rozkaz, jímž se statečnému občanu MUDr. Placákovi pro jeho účast na obraně lidských a občanských práv odnímají medaile a řády, podepsal dr. Husák.

Dlužím však vysvětlení, v čem se mi stal rok 1968 zkušeností pozitivní:

1. Ředitelka státního úřadu pro věci církevní (tedy instituce, jejíž smysl je ve výkonu „státního dozoru“ nad církvemi a ve vměstňování jejich činnosti do úzkého rámce povolené aktivity, přičemž tento rámec je delimitován právě tímto úřadem), marxistka Erika Kadlecová pronesla v srpnových dnech projev, který přenášel i místní rozhlas v našem městečku. Mimo jiné řekla: „Nebudete-li svobodní jako občané, nebudete svobodní jako křesťané.“ Dobře jsem si její prorocký výrok zapamatoval a od té doby vím, že úsilí o svobodu vyznání má své oprávnění jen v rámci úsilí o více svobody pro všechny, o život důstojný a odpovědný. Šířeji řečeno, nelze v dnešním světě hledat království Boží a jeho spravedlnost, a péči o veřejné věci podstoupit těm, kdo mají moc. Budou-li církve hájit jen svá práva, a ne právo a spravedlnost, spokojí se nakonec s privilegii, která jim mocní udělí. Vztah kritické odpovědnosti vůči moci nahradí servilitou. Křesťané, starající se jen o pěstění svého křesťanství, stanou se ghettem, více či méně tolerovaným. Nosným programem pro angažování křesťana ve světě je to, co snad formulačně nedokonale, ale přece jen nejlépe vyjadřují dokumenty o lidských právech.

2. Na platformě Charty 77 jsem se sešel s řadou v roce 1968 významných činitelů, z nichž mnozí se nezříkají označení marxisté. V nasazení o respekt k lidským právům (včetně svobody vyznání) přinesli nejednu osobní oběť (např. Petr Úhl, označující se za revolučního marxistu, strávil řadu let za krutých podmínek ve vězení pro svou činnost ve Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, který odhaluje a dokumentuje nezákonnou státní represii vůči nekonformním občanům, velmi často vůči křesťanům, kteří překročili uzoučkový rámec povolené náboženské aktivity). Zároveň znám mnoho křesťanů, kteří v roce 1968 uvítali větší možnosti pro práci církví a hleděli je ještě rozšířit (v té době si velmi cenili E. Kadlecové a ujišťovali ji svou podporou), s nástupem konsoli-

dace se však spěšně vzdali jakéhokoli přesahu své procírkevní angažovanosti do oblasti veřejné a s konsolidátorskou mocenskou garniturou žijí v jakémsi nevyhlášeném, leč fungujícím konkordátu. Zatímco marxistka Kadlecová podepsala Chartu 77, představitelé církvi se od ní na požádání distancovali. Tato stále se ztvárňující zkušenost, nastartovaná v roce 1968, mne přivedla k nedůvěře vůči názorům, které (ať už samy ideologicky militantní či nikoli) přisuzují ideologii rigidní podobu a přeceňují jejich účinn. Otázky práva a spravedlnosti — i osobní statečnosti — jdou napříč ideologickými schématy, která sice stále existují a částečně i platí, ale ztrácejí svou ostrost. Marxista a komunistka František Kriegel, prohlásivší nad textem tzv. Moskevských protokolů v srpnu 1968 „dřív umřu, než podepíšu“, eticky a politicky stál zajisté úplně jinde než marxista a komunistka Brežněv. Zkušenost roku 1968 i dvacet let následujících ze mne neudělala ani antikomunistu ani vyznavače socialismu, pro něhož by slovo „socialismus“ bylo eo ipso nabito jakýmsi kladným hodnotovým nábojem, a tím nadřazeno kritice, porovnání, soutěži (v níž ostatně stále méně obostává, ať již ekonomicky, tak v oblasti sociální spravedlnosti, což byla kdysi jeho silnější stránka). Zkušenost praví, že socialisté a socialismy jsou různé a různí. „Socialismus s lidskou tváří“ je něco docela jiného než socialismus „reálný“. Různé je křesťanství, jiní jsou křesťané bez kritického odstupu, přitakávající stávající realitě, jiní ti, kdo nesou svou kůži na trh při obraně znevolňovaných a manipulovaných spolubližních.

Mohu-li sám sebe označit za opatrného socialistu, pak ale musím i vyjádřit dojem, že dělení na pokrokové, reakční, socialistické, kapitalistické, pravici, levici jsou kategorie, které se přežily; možná stále něco postihují, ale často také zatemňují, přiřívajíce staré etikety skutečností, které jsou nové. Jediný nosný model budoucí společnosti (a tedy model, pro nějž stojí zato se angažovat) je pluralitní. V Chartě 77 jsem zakusil a zakouším vděčně dál, že ideologické přesvědčení nemusí být spásným (posléze pro všechny povinným) receptem na přeměnu světa, nýbrž právě jen osobním názorem.

3. V letech předcházejících roku 1968 sotva mohl někdo tušit, že právě v tomto roce dojde k tak hlubokým proměnám a významným událostem. Nastoupení reformního kursu v procesu obrody jsme (troufám si mluvit i za své generační druhy) pociťovali spíše jako dar nebes než jako logické vyústění předem rozeznatelných trendů. I invaze byla pociťována ne jako plod železné logiky dějin, nýbrž jako cosi takřka nemožného, nepravděpodobného, absurdního. Nemohu se zbavit víry, že lidské dějiny jsou místem, kde se odehrávají i věci nepravděpodobné a že teprve dodatečně je vše jasné historikům, kteří naleznou chybějící články všelijakých kauzálních řetězců, a ideologům, kteří mají rádi „železnou nutnost“. Subjektem dějin je přece člověk. Kde je lidské rozhodování, tam je i svoboda. Člověk se může zachovat jinak, než je pravděpodobné. Jinak se mohou zachovat i celé společnosti. Někdy to může znamenat katastrofu, jindy obrodu. Budoucnost není jen prodloužením přítomnosti, budoucnost je nová kvalita. Tuto víru nečerpám z žádných dějinných dat, opojná zkušenost jara 1968 mi ji však potvrdila a zkušenost dalších let nevyvrátila.

(Prosinec 1987)